

جمهوری اسلامی ایران و سازمان تجارت جهانی (WTO)

مهدی فیروزی*

چکیده

بی‌تردید شکل‌گیری سازمان تجارت جهانی (WTO) را باید مهم‌ترین رویداد حقوقی در عرصه تجارت بین‌الملل طی یک دهه اخیر دانست. اهمیت جایگاه و کارکرد ویژه این سازمان در زمینه اقتصاد و تجارت جهانی نگاه اقتصاددانان، حقوق‌دانان و سیاست‌مداران را به خود جلب نموده است. از سوی دیگر، نگرانی و تردید کشورهای کم‌تر توسعه یافته و جهان سوم درباره عضویت در این سازمان و اظهار نظرهای موافقان و مخالفان آن، باعث شده بر اهمیت و حساسیت این سازمان افزوده شود. علاوه بر این، پذیرش عضویت ناظر جمهوری اسلامی ایران در این سازمان طی ماه‌های اخیر باعث شد این مسئله به یکی از مباحث مهم اقتصادی، سیاسی و حقوقی کشور تبدیل شود. با توجه به تأثیرات فراوانی که عضویت در این نهاد مهم بین‌المللی در عرصه‌های اقتصاد، فرهنگ، تجارت، سیاست و... از خود بر جای خواهد گذاشت، آشنایی هر چه بیشتر با این سازمان باعث خواهد شد آثار سوء احتمالی ناشی از الحاق به این نهاد بین‌المللی کاهش یابد. این مقاله در صدد است با معرفی این سازمان و رابطه کشورمان با آن، به برخی از سؤالات و ابهامات در این باره پاسخ گوید.

مقدمه

از مسائلی که طی سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی در کشور مطرح بوده و اظهارنظرهای موافق و مخالف زیادی پیرامون آن بیان شده، موضوع سازمان تجارت جهانی و آثار و پیامدهای عضویت جمهوری اسلامی ایران در آن است. این مسئله، به ویژه طی ماه‌های اخیر و با اعلام پذیرش عضویت ناظر ایران در این سازمان، به یکی از مباحث مهم حقوقی جامعه تبدیل شده است.

تحولات
پرستاب دنیای
امروز، به ویژه در
«حقوق بین الملل»
با شکل‌گیری
«سازمان‌های
بین‌المللی» که در
بخش‌های مختلف
صورت گرفته،
فرایند «جهانی
شدن» را سرعت
بیش‌تری داده
است.

در این مقاله طی چند فصل به بررسی جایگاه، اهداف، اصول، مقررات، وظایف، نحوه عضویت و رابطه جمهوری اسلامی ایران با سازمان تجارت جهانی خواهیم پرداخت.

فصل اول: جایگاه و تاریخچه سازمان تجارت جهانی

تحولات پرستاب دنیای امروز، به ویژه در «حقوق بین الملل»^۱ با شکل‌گیری «سازمان‌های بین‌المللی»^۲ که در بخش‌های مختلف صورت گرفته^۳، فرایند «جهانی شدن»^۴ را سرعت بیش‌تری داده است. این روند پرستاب از یک طرف حاکمیت دولت‌ها را محدود می‌کند و از طرف دیگر، قدرت و توان بیش‌تری را به سازمان‌های بین‌المللی می‌بخشد. در این فصل ابتدا جایگاه سازمان تجارت جهانی را در بین سازمان‌های بین‌المللی جست‌وجو کرده و آنگاه تاریخچه مختصری از شکل‌گیری این سازمان بیان خواهیم کرد.

گفتار اول: جایگاه سازمان تجارت جهانی در بین سازمان‌های بین‌المللی

بی تردید پس از کشورها، سازمان‌های بین‌المللی مهم‌ترین تابعان حقوق بین الملل هستند که در توسعه و تحول حقوق بین الملل نقش اساسی دارند.^۵

یک سازمان بین‌المللی را می‌توان به عنوان مجمعی از کشورها تعریف کرد که با انعقاد قرارداد میان اعضای آن ایجاد می‌شود و با داشتن یک نظام یا مجموعه‌ای از دستگاه‌ها، وظیفه تعقیب هدف‌های مربوط به مصالح مشترک را از طریق همکاری میان اعضا بر عهده دارد.^۶ مبنای تشکیل یک سازمان بین‌المللی «معاهده تأسیس»^۷ است که به منزله اساسنامه سازمان می‌باشد و در واقع کشورها با انعقاد چنین معاهده‌ای تمایل و اراده خود را به همکاری منظم در محدوده خاص ابراز می‌دارند.^۸

خصوصیات بارز سازمان‌های بین‌المللی عبارت است از:

۱- دارا بودن اراده مستقل؛

۲- داشتن شخصیت حقوقی بین‌المللی مستقل از کشورهای عضو؛

1- International Law.

2- International Organizations.

۳- به عنوان نمونه می‌توان از سازمان ملل متحد، بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول و... نام برد.

4- Globalization.

هر.ک: محمدرضا ضیایی بیگدلی، حقوق بین الملل عمومی، کتابخانه گنج دانش، تهران، ۱۳۷۴، ص ۲۴۱.

۵- میشل ویرالی، مفهوم سازمان بین‌المللی، تنظیم و تدوین ژرژ ابی صعب، ترجمه ایرج یاد، شرکت سهامی انتشار، تهران، ص ۶۹.

7- Constituent Treaty.

۸- محمدرضا ضیایی بیگدلی، پیشین، ص ۲۴۱.

۳- دائمی بودن یا دوام و استمرار؛

۴- برخوردار بودن از تشکیلات و ارکان منظم.^۱

منافع عمومی کشورهای جهان باعث شده کشورها به این نتیجه برسند که ایجاد ساز و کارهای بین المللی مختلف برای انجام اموری که به منافع عمومی آنها مربوط می شود بسیار عملی و سودمند است. به همین جهت از اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم به تدریج سازمان های بین المللی متولد شدند.^۲

سازمان های بین المللی را از جهات مختلف می توان دسته بندی کرد، مانند طبقه بندی از نظر موضوعی، طبقه بندی به لحاظ اختیارات، طبقه بندی از جهت قلمرو جغرافیایی و در نهایت طبقه بندی به لحاظ اهداف.

«سازمان های بین المللی دولتی»^۳ از نظر موضوع به سازمان های عمومی و تخصصی تقسیم می شوند. سازمان های عمومی مثل «سازمان ملل متحد»^۴ و سازمان های بین المللی تخصصی مثل سازمان های علمی و فنی، همچون «سازمان بین المللی هواپیمایی کشوری»^۵، سازمان های نظامی، مثل «پیمان آتلانتیک شمالی» (ناتو)^۶، سازمان های اجتماعی و بشری، مثل «سازمان علمی، فرهنگی و آموزشی ملل متحد» (یونسکو)^۷، سازمان های بهداشتی، مثل «سازمان بهداشت جهانی»^۸، سازمان های مالی و اقتصادی بین المللی؛ مثل «بانک بین المللی ترمیم و توسعه» (بانک جهانی)^۹ و «صندوق بین المللی پول»^{۱۰}.

از طرف دیگر، سازمان های بین المللی را از لحاظ اختیارات می توان به سازمان های بین المللی با اختیارات محدود، مثل سازمان ملل متحد، و سازمان های با اختیارات نسبتاً نامحدود، مثل جوامع اقتصادی اروپا، طبقه بندی کرد. در زمینه طبقه بندی جغرافیایی نیز، سازمان ها به دو دسته

۱- همان. هم چنین ر.ک: رضا موسی زاده، سازمان های بین المللی، نشر میزان، تهران، ۱۳۸۲، ص ۲۴.

۲- آنتونیو کاسسه، حقوق بین الملل در جهانی نامتحد، ترجمه مرتضی کلانتریان، دفتر خدمات حقوقی بین المللی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ص ۱۱۷.

3- Inter Governmental Organization.

4- United Nations.

5- International Civil Aviation Organization (ICAO).

6- North Atlantic Treaty Organization (NATO).

7- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO).

8- World Health Organization (WHO).

9- International Bank for Reconstruction and Development (World Bank).

10- International Monetary Fund.

یکی از آخرین
عرصه‌های روند
جهانی شدن،
عرصه تجارت
است که در
«سازمان تجارت
جهانی» (WTO)
تبلور یافته است.

سازمان‌های جهانی، مثل سازمان ملل متحد، و سازمان‌های منطقه‌ای، مثل «سازمان همکاری اقتصادی» (اگو)^۱ تقسیم می‌شوند و در نهایت، از حیث اهداف، سازمان‌ها را می‌توان به سازمان‌های سیاسی و غیر سیاسی طبقه‌بندی کرد. سازمان‌های سیاسی مثل سازمان ملل متحد و سازمان‌های غیر سیاسی مثل سازمان‌های مالی و اقتصادی بین‌المللی.^۲

از آن‌چه گفته شد می‌توان نتیجه گرفت که سازمان تجارت جهانی جزء سازمان‌های بین‌المللی دولتی و جهانی است که در حوزه تخصصی تجارت بین‌الملل فعالیت می‌کند و دارای اختیارات محدود است.

گفتار دوم: تاریخچه سازمان تجارت جهانی

همان‌طور که در گفتار اول اشاره شد، جهان اکنون شاهد فرآیندی به نام جهانی شدن است که تمامی عرصه‌های زندگی بشری را تحت تأثیر قرار داده است. در بخش سیاسی و حقوقی، سازمان ملل متحد به وجود آمده است، در بخش مالی، بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول، در بخش‌های تخصصی هم نهادها و سازمان‌های تخصصی پا به عرصه وجود گذاشته‌اند. این فرایندها در بخش‌های غیر دولتی هم تأثیرگذار بوده^۳ و ثمره آن شکل‌گیری دهه‌ها «سازمان بین‌المللی غیردولتی» (NGO)^۴ است که از جمله می‌توان به «کمیته بین‌المللی صلیب سرخ»^۵، «اتحادیه بین‌المللی»^۶ و... اشاره کرد.

یکی از آخرین عرصه‌های روند جهانی شدن، عرصه تجارت است که در «سازمان تجارت جهانی» (WTO)^۷ تبلور یافته است. اگر بخواهیم زمینه‌های شکل‌گیری سازمان تجارت جهانی را بررسی کنیم باید به حدود یک قرن قبل برگردیم؛ بروز جنگ جهانی اول و متعاقب آن، رکود اقتصادی دهه ۱۹۳۰ و همین‌طور بروز جنگ جهانی دوم و از هم پاشیدگی بزرگی که در مبادلات و فعالیت‌های تولیدی کشورهای پیشرفته به وجود آمد، این احساس را در بین کشورهای جهان به وجود آورد که جهت حل این مشکلات، همکاری‌های خود را تقویت کرده و در جهت رفاه و رونق اقتصادی تلاش‌هایی را صورت دهند. علت این رکود بی‌سابقه، سیاست‌هایی بود که کشورها به

1- Economic Cooperation Organization (ECO).

۲- محمدرضا ضیایی بیگلری، پیشین، ص ۲۴۳، هم‌چنین ر. ک: دی. و باوت، حقوق نهاد‌های بین‌المللی، ترجمه هومن اعرابی، انتشارات کیهان، تهران، ۱۳۷۴، ص ۲۵ و رضا موسی‌زاده، پیشین، ص ۵۳۵۶.

۳- محمد حسین عادل، «میزگرد ایران و سازمان تجارت جهانی»، نشریه دیدگاهها و تحلیلهای، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه، سال چهاردهم، شماره ۱۳۷، اردیبهشت ۱۳۷۹، ص ۴۶.

4- Non Governmental Organization (NGO).

5- International Committee of Red Cross.

6- Inter_ Parliamentary Union.

7- World Trade Organization (WTO).

واسطه بروز جنگ و مسایل دیگر در پیش گرفته بودند؛ به عنوان مثال، افزایش «تعرفه‌های وارداتی»^۱، تبعیض بین کشورهای طرف تجاری و برقراری دیگر موانع تجاری، که این تدابیر نه تنها از رکود اقتصادی نکاست بلکه آن را شدیدتر هم کرد. این سیاست‌ها باعث شد آهنگ مبادلات تجاری کند شود. در پیش گرفتن چنین سیاست‌هایی، در کوتاه مدت اثرات مثبتی در اقتصاد ملی این کشورها به جا گذاشت ولی به زودی به یک بحران در سطح جهان تبدیل شد، زیرا تمام کشورهای عمده تجاری، در جهت محدود کردن واردات و صادرات و حمایت از صنایع و تولیدات داخلی، مقررات محدود کننده مشابهی را برقرار کردند. چنین شیوه‌های محدود کننده‌ای باعث شد حجم تجارت بین المللی به شدت کاهش پیدا کند و همین امر بر وخامت اوضاع افزود.^۲

به کارگیری این شیوه‌ها باعث شد این ایده تقویت شود که لازم است کشورها در کنار یک‌دیگر قرار گرفته و در جهت رفع موانع تجاری موجود، قراردادهای چند جانبه‌ای را تنظیم کنند. از طرف دیگر، وقوع جنگ جهانی دوم این احساس را تقویت کرد که وابستگی اقتصادی کشورها به یک‌دیگر باعث کاهش انگیزه برای جنگ خواهد شد؛ از این رو کشورهای عمده تجاری بلافاصله بعد از جنگ، جهت جلوگیری از بروز خشونت و برای ترمیم خرابی‌های جنگ و تنظیم روابط تجاری بین المللی بر اساس تضمین رقابت سالم و آزادی تجاری، توافق کردند «سازمان تجاری بین‌المللی» (ITO)^۳ همراه و هم‌زمان با «بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه» (بانک جهانی)^۴ و «صندوق بین‌المللی پول»^۵

۱- تعرفه عبارت است از مالیاتی که بر نقل و انتقال کالاها و خدمات از مرزهای (اقتصادی یا سیاسی) یک کشور یا منطقه وضع می‌شود. تعرفه‌ها در واقع از قدیمی‌ترین ابزارهای دخالت دولت‌ها در فعالیت‌های اقتصادی به حساب می‌آیند. این نوع از حمایت معمولاً به چند دلیل اقتصادی صورت می‌گیرد:

الف) تعرفه‌های صادراتی: برای تضمین عرضه داخلی یا صرفاً به عنوان درآمدی برای دولت وضع می‌گردند. این نوع از تعرفه‌ها جزء ویژگی‌های اصلی کشورهای در حال توسعه هستند.

ب) تعرفه‌های مربوط به حمل و نقل کالاها: تعرفه‌هایی که از کالاهای ترانزیتی یک کشور دریافت می‌شود و صرفاً منبع درآمدی برای دولت می‌باشد.

ج) تعرفه‌های وارداتی: رایج‌ترین شکل تعرفه‌ها می‌باشد که هدف از آن حمایت از صنایع داخلی در مقابل رقبای خارجی می‌باشد. ضمن این که منبع درآمدی برای دولت نیز هست، به ویژه زمانی که ابزارهای مالی داخلی دولت ضعیف بوده و کارایی لازم را نداشته باشد؛ ر.ک.: یحیی فتحی، بررسی موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای صادرات ایران در بازارهای هدف، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ۱۳۸۱، ص ۸۹.

۲- عبدالحسین شیروی، «سازمان تجارت جهانی»، مجله مجتمع آموزش عالی قم، سال اول، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۸، ص ۸۹.

3- International Trade Organization(ITO).

4- International Bank for Reconstruction and Development(World Bank).

5- International Monetary Fund(IMF).

تشکیل شود، اما آمریکایی‌ها زیر بار تأسیس سازمانی که بر کشورها حاکم باشد نرفتند.^۱ در نتیجه، با رد عضویت آمریکا در کنگره این کشور، سازمان یاد شده که بنا بود به عنوان یک سازمان تجاری بین‌المللی، سیاست‌های اعضا را کنترل و نظارت نماید، به وجود نیامد^۲ و اهداف آن عملی نشد.^۳ اما به جای آن، توافق شد که کشورها دور هم بنشینند و مذاکرات را ادامه دهند.^۴

بر اساس توافقاتی که بین کشورها جهت ادامه مذاکرات صورت گرفته بود موافقت‌نامه‌های تجاری دو جانبه فراوانی بین کشورها به امضا رسید. تنها تا سال ۱۹۴۷ کشور آمریکا توانست بنا بر ۲۳ کشور جهان موافقت‌نامه تجاری دو جانبه امضا کند و سرانجام پس از فراز و نشیب‌های فراوان، در سال ۱۹۴۸ پیشنهاد تأسیس سازمان تجاری بین‌المللی جای خود را به تشکیل و برقراری «موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت» (گات)^۵ داد. این موافقت‌نامه که توسط ۲۳ کشور جهان امضا شد^۶ وظیفه گرفتن تصمیمات تجاری و نظارت بر فعالیت‌های تجارت بین الملل را به دست گرفت. البته این موافقت‌نامه، صرفاً یک معاهده بود و هیچ سازمان تخصصی بر اساس آن پدید نیامد.

با این حال، ایده تأسیس یک سازمان جهانی در موضوع تجارت بین الملل هیچ‌گاه فراموش نشد و مذاکرات کشورهای عضو موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) جهت حذف دیگر موانع تجاری ادامه یافت و طی ۸ دور مذاکرات کشورها، قوانین و مقررات زیادی به گات افزوده و موادی از آن اصلاح گردید. دور اول مذاکرات در سال ۱۹۴۷ در هاوانا برگزار شد و طی آن تعداد فراوانی از تعرفه‌ها حذف شد. دور دوم مذاکرات در «آنسی»^۷ فرانسه بود و نتیجه آن کاهش ۵۰۰۰ تعرفه بود.

۱- کاظم نجفی علمی، «WTO و چشم‌انداز آینده آن در ایران»، نشریه پیام صادق (ع)، دانشگاه امام صادق (ع)، سال پنجم،

شماره ۲۹، خرداد و تیر ۱۳۷۹، ص ۱۴.

۲- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۹.

۳- اکبر کمبجانی، «بررسی برخی جنبه‌های اقتصادی و حقوقی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی (WTO)»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی، دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، سال دوم، شماره ۷، پاییز ۱۳۷۶، ص ۳۴.

۴- کاظم نجفی علمی، پیشین، ص ۱۴. در این باره همچنین ر.ک.:

Bernard Hoekman, "The WTO: Functions and Basic principles", In: *Development, Trade and The WTO*, The World Bank, Washington D.C, 2002, P.41.

5- General Agreement on Tariffs and Trade (GATT).

ع.ح. حسن مرادی، «نقش کشورهای در حال توسعه در چهارچوب موافقت‌نامه تعرفه و تجارت و WTO»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی، دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، سال دوم، شماره ۷، پاییز ۱۳۷۶، ص ۴۶. همچنین در این باره ر.ک.: نسرین مصفا و همکاران، راهنمای سازمان ملل متحد، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، تهران، ۱۳۷۴، ص ۳۸۷-۳۸۶.

7- Anncey.

در دور سوم مذاکرات که در «تورکای»^۱ انگلستان و بین سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۵۱ برگزار شد ۸۷۰۰ تعرفه کاهش یافت و سطح عمومی تعرفه‌ها ۲۵ درصد کمتر از سال ۱۹۴۸ شد.

دور چهارم در سال‌های ۱۹۵۵-۱۹۵۶، دور پنجم طی سال‌های ۱۹۶۲-۱۹۶۱ و دور ششم مذاکرات که معروف به «دورکندی»^۲ است در سال‌های ۱۹۶۷-۱۹۶۴ در ژنو برگزار شد. در دور هفتم که معروف به «دور توکیو»^۳ است و بین سال‌های ۱۹۷۹-۱۹۷۳ برگزار شد، علاوه بر کاهش تعرفه‌ها مثل مالیات‌ها و «حقوق گمرکی»^۴، «موانع تعرفه‌ای»^۵ مثل یارانه‌ها و... هم بررسی گردید. دور هشتم که مهم‌ترین دور مذاکرات و به «دور اروگوئه»^۶ معروف است در سال‌های ۱۹۹۴-۱۹۸۶ به مدت ۸ سال برگزار شد و در حقیقت آخرین دور این مذاکرات بود.^۷ مذاکرات دور اروگوئه را باید نقطه عطفی در تاریخ نظام تجاری بین‌المللی تلقی نمود.^۸

در این دور از مذاکرات، تصمیمات مهمی گرفته شد که از جمله می‌توان به توافق کلیه اعضا برای تشکیل سازمانی به نام سازمان تجارت جهانی (WTO)^۹ اشاره کرد. از دیگر تصمیمات، به رسمیت شناختن محصولات فکری مانند کتاب، فن آوری، اختراعات و ابتکارات و به عبارتی «مالکیت معنوی» بود.^{۱۰} پس از آن که مذاکرات دور اروگوئه برای تأسیس سازمان تجارت جهانی به پایان رسید، مذاکرات نهایی آن در سال ۱۹۹۴ در مراکش انجام شد و سپس در سال ۱۹۹۵، سازمان تجارت جهانی طی یک اجلاس رسمی در ژنو آغاز به کار کرد.^{۱۱}

1- Torquay.

2- The Kennedy Round.

3- The Tokyo Round.

۴- حقوق گمرکی عبارت است از مالیات و عوارضی که دولت به منظور حمایت از محصولات داخلی یا تأمین درآمد هنگام ورود کالاهای خارجی از مرزهای کشور دریافت می‌کند؛ ر.ک: معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، تحلیلی پیرامون تجارت و تجربه عملی پیوستن برخی از کشورها به سازمان تجارت جهانی و آثار اقتصادی الحاق ایران به آن، وزارت امور اقتصادی و دارایی، تهران، ۱۳۷۴، ص ۴۶.

۵- به غیر از تعرفه، یکی دیگر از موانع تجاری که کشورها برای محدود کردن واردات در تجارت خارجی خود استفاده می‌کنند، موانع غیر تعرفه‌ای (Non-Tariff Barriers) است که به میزان وسیعی در کشورهای در حال توسعه استفاده می‌شود؛ در این باره ر.ک: یحیی فتحی، پیشین، ص ۱۲.

6- The Uruguay Round.

۷- ماهنامه اقتصادی و مالی بین‌المللی، «اقتصاد ایران»، سال دوم، شماره ۱۲، دی ماه ۱۳۷۸، ص ۷. هم‌چنین ر.ک: نسربین مصفا، پیشین، ص ۳۶۹-۳۷۳.

8- See: Bernard Hoekman, op.cit, P.41.

9- World Trade Organization(WTO).

۱۰- کاظم نجفی علمی، پیشین، ص ۱۵.

۱۱- ماهنامه اقتصادی و مالی بین‌المللی، «اقتصاد ایران»، پیشین، ص ۷، هم‌چنین ر.ک:

Bernard Hoekman, op.cit, P.41.

دور هشتم که مهم‌ترین دور مذاکرات و به «دور اروگوئه» معروف است در سال‌های ۱۹۹۴-۱۹۸۶ به مدت ۸ سال برگزار شد و در حقیقت آخرین دور این مذاکرات بود. مذاکرات دور اروگوئه را باید نقطه عطفی در تاریخ نظام تجاری بین‌المللی تلقی نمود.

فصل دوم: اهداف و اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی

تشکیل سازمان تجارت جهانی در چارچوب گات مهم‌ترین دستاورد مذاکرات دور اروگوئه است. مذاکرات دور اروگوئه بسیار طولانی و پیچیده بود اما تأسیس WTO موجب تحولی عمیق در نظام حقوقی حاکم بر تجارت جهانی شد.^۱

در این فصل ضمن بیان اهداف مؤسسين سازمان تجارت جهانی، به ذکر اصول حاکم بر این سازمان خواهیم پرداخت.

گفتار اول: اهداف سازمان تجارت جهانی

در مقدمه «موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی»^۲ به اهداف این سازمان اشاره شده است که شباهت زیادی به اهداف گات دارد. این اهداف عبارت‌اند از: ۱- ارتقای سطح زندگی؛ ۲- تضمین اشتغال کامل؛ ۳- حجم زیاد و افزایش دائمی درآمد واقعی و تقاضای مؤثر؛ ۴- توسعه و گسترش تولید و تجارت کالا و خدمات؛ ۵- استفاده بهینه از منابع موجود در جهان مطابق با اهداف توسعه مشروع؛ ۶- حفظ و حراست محیط زیست؛ ۷- کوشش برای افزایش سهم کشورهای در حال توسعه، مخصوصاً کشورهای که بهره بسیار اندکی از توسعه داشته‌اند با درک نیاز این کشورها به توسعه اقتصادی.^۳

به این ترتیب اهداف مطرح شده در گات ۱۹۴۷ در موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی^۴ تکمیل شد. در طول نیم قرن از تشکیل گات تا WTO تحولاتی در سطح بین‌المللی اتفاق افتاد که دیدگاه‌های عمومی را نسبت به اهداف یک سازمان تجاری بین‌المللی تحت تأثیر قرار داد. این تحولات که در موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی منعکس شده است عبارت‌اند از:

۱- توجه به تجارت خدمات در کنار تجارت کالا؛ ۲- توجه به نیاز کشورهای در حال توسعه و شناسایی حق مشروع این کشورها در دستیابی به توسعه اقتصادی؛ ۳- کوشش جهانی برای حفظ و حراست از محیط زیست و تقویت وسایل انجام آن با توجه به تفاوت سطح اقتصادی کشورها.^۵

۱- آندرو مگی، «حل و فصل اختلافات در سازمان تجارت جهانی»، ترجمه محسن محبی، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی، دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، سال دوم، شماره ۷، پاییز ۱۳۷۶، ص ۹۱.

2- The Agreement Establishing The World Trade Organization.

۳- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۱. هم‌چنین ر.ک: معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، پیشین، ص ۱۵۴ و رضا موسی زاده، پیشین، ص ۲۳۷.

۴- برای ملاحظه این سند ر.ک: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، سند نهایی در برگزیده نتایج مذاکرات دور اروگوئه، مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، تهران، ۱۳۷۳، ص ۲۰-۳.

۵- در این باره ر.ک: عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۱.

گفتار دوم: اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی

قبل از تشکیل سازمان تجارت جهانی، موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت، مبنای تجارت جهانی بود. اصولی بر این موافقتنامه حاکم بود که بعداً در دور اروگوئه اصول دیگری هم به آن اضافه شد و در مجموع، اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی را تشکیل داد. این سازمان برای دستیابی به اهداف خود و تحقق آنها، اصول و قواعدی را مد نظر قرار داده است که کشورهای عضو این سازمان باید این اصول و سازوکارها را جهت رسیدن به آن اهداف رعایت کنند. این اصول عبارتند از:

۱- اصل آزادی تجاری بین اعضا

یکی از اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی، تضمین آزادی تجاری بین اعضا می‌باشد. هدف اصلی WTO برطرف کردن و از بین بردن موانع تجاری موجود در سطح بین‌المللی است، از این رو برقراری هر نوع مانع تجاری غیر از برقراری «تعرفه گمرکی»^۱ ممنوع است. طبق ماده ۱۱ گات ۱۹۹۴ هیچ یک از اعضا حق ندارند به جز تعرفه‌های گمرکی و مالیات‌ها، محدودیت‌هایی از طریق برقراری «سیستم سهمیه بندی واردات و صادرات»^۲ یا از طریق الزام به گرفتن مجوز صادرات و واردات برقرار کنند.^۳

پس به طور کلی هر نوع موانع غیرتعرفه‌ای مانند سهمیه بندی واردات، مجوزهای صادرات و واردات، ارایه یارانه‌های صادراتی بجز در موارد استثنایی ممنوع است.^۴

۲- اصل تثبیت و کاهش تعرفه‌های گمرکی از طریق مذاکرات متوالی

یکی دیگر از اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی، کاهش تعرفه‌های گمرکی است. برخلاف موانع تجاری دیگر، برقراری تعرفه‌های گمرکی در گات و WTO امری مجاز تلقی شده است، اما از آن‌جا که کشورهای عضو ممکن است با برقراری سیستم تعرفه‌های گمرکی، در عمل آزادی تجاری را تحت الشعاع قرار دهند، کلیه کشورها متعهد شده‌اند تعرفه‌های گمرکی خود را به طور قابل توجهی کاهش

۱- تعرفه گمرکی عبارت است از فهرست مرتب و منظمی از تمام اقسام عوارض گمرکی که بنابه تصمیم مراجع قانونی بر کل کالاها و وارداتی کشور در یک زمان معین تعلق می‌گیرد؛ نقل از: معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، پیشین، ص ۴۶.

۲- ایجاد محدودیت و ممنوعیت برای ورود یا خروج کالا از یک کشور یکی از سیاست‌های شدید حمایتی است. سهمیه‌بندی، یکی از متداول‌ترین انواع محدودیت‌های مقداری است که از کالای مورد نظر فقط می‌توان در حدود و مقدار تعیین شده وارد یا صادر کرد. سهمیه بندی انواعی دارد که در کشورهای مختلف رایج است. در این باره ر.ک: همان، ص ۴۸.

۳- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۶. هم‌چنین ر.ک: معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، پیشین، ص ۱۵۴.

۴- در این باره ر.ک: یحیی فتحی، پیشین، ص ۱۳؛ معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، پیشین، ص ۴۸-۵۰.

یکی از اصول حاکم بر سازمان تجارت جهانی، تضمین آزادی تجاری بین اعضا می‌باشد. هدف اصلی WTO برطرف کردن و از بین بردن موانع تجاری موجود در سطح بین‌المللی است، از این رو برقراری هر نوع مانع تجاری غیر از برقراری «تعرفه گمرکی» ممنوع است.

یکی دیگر از اصول بنیادی و محوری گات و سازمان تجارت جهانی، اصل الغای کلیه تبعیض‌های تجاری است.

دهند. در همین راستا کشورهای عضو به طور دائم در مذاکرات دو جانبه خود، درصدد کاهش تعرفه‌های گمرکی هستند و در طول بیش از پنجاه سال عمر گات و WTO، این مذاکرات به نتایج مطلوبی رسیده و حجم تعرفه‌های گمرکی روز به روز کاهش پیدا کرده است.^۱ به موجب این اصل، تعرفه‌های گمرکی تنها وسیله حمایتی بوده و برقراری «موانع شبه تعرفه‌ای»^۲، غیر تعرفه‌ای و مقداری ممنوع است. بنابراین، حمایت از تولیدات داخلی باید صرفاً با تغییر در میزان تعرفه‌های گمرکی انجام گیرد. البته در این اصل استثناهایی هم در نظر گرفته شده است.^۳

۳- اصل الغای کلیه تبعیض‌های تجاری

یکی دیگر از اصول بنیادی و محوری گات و سازمان تجارت جهانی، اصل الغای کلیه تبعیض‌های تجاری است^۴، این تبعیض‌ها ممکن است به دو صورت برقرار شود:

۱- برخورد با کالاها و وارداتی از کشورهای گوناگون متفاوت باشد، به صورتی که یک کالای مشابه چنانچه از کشور «الف» آمده باشد از امتیاز بیش‌تری نسبت به همان کالا که از کشور «ب» آمده است، برخوردار شود. ماده ۱ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۹۴ و ماده ۲ «موافقت‌نامه عمومی راجع به تجارت خدمات»^۵، هر دو به صراحت چنین رفتاری را منع کرده‌اند. این مواد مقرر داشته‌اند: کالاها و خدمات وارداتی به وسیله کشورهای عضو باید مشمول مقرراتی مشابه و یکسان باشند و نباید به صرف این که کالا و یا خدماتی از این کشور است نه کشور دیگر، باعث شود آن کالا یا خدمات از امتیازات و یا مساعدت‌هایی بهره‌مند شود که دیگر کالاها و خدمات مشابه از کشورهای

۱- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۸، هم‌چنین ر.ک: نسرین مصفا، پیشین، ص ۳۶۲.

۲- کلیه هزینه‌های اضافی و سایر مالیات‌های وارداتی را که تحت عنوان حقوق گمرکی و سود بازرگانی نباشد می‌توان به عنوان شبه تعرفه شناخت. شبه تعرفه‌ها در هر کشوری می‌توانند به انواع مختلفی تقسیم شوند. از جمله حق ثبت سفارش، عوارض بندری، عوارض هوایی، هزینه‌های سربار گمرکی، مالیات بر تسهیلات حمل و نقل، قیمت مجوز واردات و... ر.ک: یحیی فتحی، پیشین، ص ۱۰.

۳- استثناهایی در نظر گرفته شده در این اصل عبارت‌اند از: بند الف، ب و ج از موافقت‌نامه که کشورهای در حال توسعه را تحت شرایطی و در صورتی که به تأسیس صنایع نوپا اقدام کنند و یا با عدم تعادل پرداخت‌ها و کاهش ذخایر ارزی مواجه شوند، از این امر مستثنا کرده است؛ ر.ک: معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، پیشین، ص ۱۵۶.

۴- این اصل به اصل دولت کامله الوداد (Most Favoured Nation) نیز معروف است؛ یعنی هرگاه یکی از دولت‌های عضو موافقت‌نامه، شرایط مساعدی را در مورد عوارض گمرکی وارداتی و صادراتی به دولتی اعطا کرد، شرایط مزبور بایستی خود به خود نسبت به سایر دولت‌های عضو تسری یابد؛ ر.ک: رضا موسی‌زاده، پیشین، ص ۱۲۲۷. در این باره هم‌چنین ر.ک:

Bhagirath Lal Das, *The World Trade Organization*, Zeb Book, London and New York, 1999, P.15.

5- The General Agreement on Trade in Services (GATS).

دیگر، از آن محروم هستند. بنابراین اگر یک عضو امتیازات و یا مساعدت هایی برای کالاها و یا خدمات عضو دیگر برقرار کرد، باید همین امتیازات و مساعدت‌ها را نسبت به کالاها و خدمات دیگر اعضا برقرار سازد.

۲- کالاهای تولید داخلی نسبت به کالاهای وارداتی از مساعدت‌ها و امتیازات مناسب‌تری بهره‌مند شوند. این نوع تبعیض نیز طبق ماده ۳ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۹۴ ممنوع شده است. این ماده، کشورهای عضو را از در پیش گرفتن سیاست‌هایی که منجر به اعطای امتیازات و مساعدت‌ها نسبت به کالاهای مشابه وارداتی می‌شود، منع نموده است؛ مثلاً نمی‌توان به فروش کالاهای تولید داخلی مالیات کم‌تری نسبت به کالاهای مشابه وارداتی مقرر کرد؛ زیرا طبق ماده ۳، کشورهای عضو موظف‌اند امتیازات و مساعدت‌هایی نسبت به کالاهای وارداتی برقرار کنند که از امتیازات و مساعدت‌هایی که نسبت به کالاهای تولید داخل برقرار کرده‌اند، کم‌تر نباشد.^۱

۴- اصل شفافیت بخشیدن به مقررات تجاری

یکی دیگر از اصول منعکس شده در موافقت‌نامه‌های متعدد سازمان تجارت جهانی این است که اعضای سازمان باید سیاست‌ها و تدابیر مؤثر خویش در تجارت و نیز مقررات تجاری مربوط را به صورت شفاف منتشر کرده و در معرض دید همگان قرار دهند. طبق ماده ۱۰ موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۹۴، کلیه قوانین، مقررات، تصمیمات قضایی و دستورالعمل‌های اداری که به وسیله هر یک از کشورها برقرار شده و به نحوی در فروش، توزیع، حمل و نقل، بیمه، انبارداری، موتناژ و... کالاها تأثیر داشته باشد باید منتشر شود. شفافیت در قوانین نقش مهمی در تحقق اهداف سازمان تجارت جهانی دارد، زیرا ضمانت اجرای مقررات آن معمولاً در پیش گرفتن رفتارهای تلافی جویانه است و این در صورتی عملی است که کشورهای دیگر به طور رسمی از مقررات موجود در یک کشور مطلع باشند. بنابراین در پیش گرفتن هرگونه سیاست تجاری باید به اطلاع WTO برسد.^۲

۵- اصل مشورت و حل اختلاف

یکی دیگر از اصول سازمان تجارت جهانی اصل مشورت و حل اختلاف از طریق مشاوره و مذاکره می‌باشد.^۳ بر اساس این، هرگونه تغییر در تعرفه باید از طریق مذاکره و مشاوره با کشورهای عضو باشد تا از وارد شدن خسارت به سایر کشورهای عضو جلوگیری شود. اگر این تغییرها با مشورت انجام نپذیرد و به تجارت سایر کشورها خسارت وارد شود، کشورهای دیده اقدامات جبرانی

۲- نقل از همان، ص ۱۹.

۱- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۸.

۳- محسن محبی، «آیین حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی، دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، سال دوم، شماره ۶ پاییز ۱۳۷۶، ص ۷۰.

یکی از اصول مهم سازمان تجارت جهانی، اصل حفاظت‌ها می‌باشد که جهت حفاظت و حمایت از کشورهای در حال توسعه، برخی موارد از شمول قوانین و مقررات گات مستثنا شده تا حکم سپر و محافظ را در مقابل خسارت‌های احتمالی بر عهده داشته باشد.

به عمل خواهند آورد. از این رو در صورتی که عدم رعایت این مقررات توسط یکی از اعضا به منافع عضو دیگر ضرری وارد کند، کشور زیان دیده حق تقاضای مشورت خواهد داشت. چنانچه گفت‌وگوها میان کشورهای مذکور، مؤثر واقع نشود، مسئله به مقام داوری ارجاع خواهد شد. داوران معمولاً از کشورهای عضو گات و یا گروهی از کارشناسان مستقل خارج از تشکیلات گات هستند. تعداد افراد هیئت داوری نیز معمولاً سه تا پنج نفر بوده و رأی آن‌ها لازم‌الاجرا می‌باشد.^۱

۶- اصل حفاظت‌ها

یکی از اصول مهم سازمان تجارت جهانی، اصل حفاظت‌ها می‌باشد که جهت حفاظت و حمایت از کشورهای در حال توسعه، برخی موارد از شمول قوانین و مقررات گات مستثنا شده تا حکم سپر و محافظ را در مقابل خسارت‌های احتمالی بر عهده داشته باشد. برخی از این استثناها عبارت است از:

- تأسیس صنایع نوپا در کشورهای در حال توسعه (استثنا از اصل دوم)؛
- عدم تعادل در تراز پرداخت‌های کشورهای در حال توسعه (استثنا از اصل دوم)؛
- جلوگیری از واردات بی رویه به منظور حمایت و حفاظت از صنعت داخلی (استثنا از اصل دوم)؛
- عدم وضع سهمیه برای کشاورزی و ماهی‌گیری (استثنا از اصل دوم)؛
- عدم وضع سهمیه برای منسوجات و پوشاک (استثنا از اصل دوم)؛
- اقداماتی که در رابطه با امنیت ملی، حفظ سلامت، ایمنی و اخلاق عمومی انجام می‌گیرد^۲

(استثنا از اصل دوم)؛

- اتحادیه‌های گمرکی و مناطق آزاد تجاری (استثنا از اصل عدم تبعیض و دولت کامله الوداد)؛
- اعطای یارانه به کالاهای اولیه صادراتی (استثنا از اصل ممنوعیت اعطای یارانه به صادرات).^۳

فصل سوم: موافقت‌نامه‌های بنیادین سازمان تجارت جهانی

یکی از دلایل تشکیل سازمان تجارت جهانی، یک‌پارچه کردن موافقت‌نامه‌های چند جانبه‌ای بود که تنها در روابط آن دسته از کشورهایی که به آن پیوسته بودند لازم‌الاجرا بود. از نتایج مذاکرات دور اروگوئه، برقراری سیستم واحدی بود که بر اساس آن پیوستن به سازمان به معنای قبول کلیه معاهدات و موافقت‌نامه‌های چند جانبه آن تلقی می‌شد؛ یعنی هر کشوری که می‌خواست به

۱- معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، پیشین، ص ۱۵۸-۱۵۷. در این باره ر.ک: مواد ۱۸ و ۲۲ موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی.

۲- بر اساس این می‌توان از ورود وسایل لهو و لعب که با اخلاق و فرهنگ اسلامی مغایرت دارد، جلوگیری کرد.

۳- نقل از: همان، ص ۱۵۸.

سازمان ملحق شود می‌بایست کلیه موافقت‌نامه‌هایی را که در دور اروگوئه امضا شده بود بپذیرد و حق نداشت به بعضی پیوسته و به برخی دیگر نپیوندد. موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی در واقع نقطه ثقل موافقت‌نامه‌های این سازمان است که بقیه موافقت‌نامه‌ها به آن پیوست شده است.^۱

در این فصل به مهم‌ترین و بنیادی‌ترین موافقت‌نامه‌های این سازمان اشاره خواهیم کرد.

گفتار اول: موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی

«موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی»^۲ که از ۱۶ ماده تشکیل شده است^۳ اصول کلی حاکم بر سازمان را مطرح می‌کند و در صدد بیان چگونگی تأسیس، حقوق و وظایف، قلمرو، عملکرد، تشکیلات، ارتباط آن با دیگر سازمان‌های بین‌المللی، چگونگی تصمیم‌گیری، روش بازرنگری در مقررات آن و عضویت و خروج از سازمان تجارت جهانی است. بنابراین، این موافقت‌نامه حکم منشور سازمان را دارد.^۴ موافقت‌نامه‌های تفصیلی^۵ که دربردارنده تعهدات اعضا است به موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی ضمیمه شده و در کل یک مجموعه واحد را تشکیل می‌دهند.^۶

گفتار دوم: موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات)

موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت ۱۹۹۴ که مربوط به تجارت کالا است، در اصل همان قرارداد گات ۱۹۴۷ می‌باشد که ضمیمه موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی شده است. این موافقت‌نامه دارای اهمیت فراوان بوده و مهم‌ترین تعهدات کشورهای عضو در مورد تجارت کالا در آن منعکس شده است که از آن جمله است: ۱- اصل عدم تبعیض در برخورد اعضا با یکدیگر؛ ۲- برطرف کردن موانع تجاری غیر تعرفه‌ای؛ ۳- تمهد به کاهش تعرفه‌های گمرکی؛ ۴- برقراری تجارت منصفانه؛ ۵- شفاف کردن مقررات ملی مربوط به تجارت.^۷

۱- ر.ک: عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۲.

2- The Agreement Establishing The World Trade Organization.

۳- برای ملاحظه این موافقت‌نامه ر.ک: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، پیشین، ص ۲۰-۳.

۴- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۲.

۵- برای ملاحظه این موافقت‌نامه‌ها ر.ک: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، پیشین.

۶- ر.ک: آندرو مگی، پیشین، ص ۹۲. هم‌چنین ر.ک:

Friedi Weiss, "The WTO and Progressive Development of International Trade Law" in: N.M.Blokker and Others, (ed), *Netherlands Year Book of International Law*, Martinus Nijhoff Publisher, Netherlands, P.78.

Bernard Hoekman, op.cit, P.41.

۷- ر.ک: عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۲. هم‌چنین نگ:

گفتار سوم: موافقت‌نامه عمومی راجع به تجارت خدمات

«موافقت‌نامه عمومی راجع به تجارت خدمات»^۱ که از نتایج دور اروگوئه است به تجارت خدمات اختصاص دارد. قبل از سال ۱۹۹۵ مقررات گات فقط مربوط به تجارت کالا می‌شد ولی با تصویب این موافقت‌نامه^۲، تجارت خدمات نیز در صلاحیت سازمان تجارت جهانی قرار گرفت. هدف از صدور این موافقت‌نامه این است که اصول گات به تجارت خدمات نیز سرایت داده شود و آزادی تجاری در این حوزه نیز تضمین گردد. این موافقت‌نامه چارچوبی قانونی برای تضمین آزادی تجارت خدمات از طریق قبول اصل آزادی تجارت در خدمات، رفع موانع موجود، برطرف کردن رفتارهای تبعیض‌آمیز و شفاف نمودن مقررات ملی است.^۳

گفتار چهارم: تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلافات

یکی از نقایص گات ۱۹۴۷ عدم وجود یک روش منسجم حل و فصل دعاوی به صورت قضایی و حقوقی بود. این نقص در مذاکرات دور اروگوئه تا حد زیادی رفع شد و یک روش مؤثر و فراگیر برای حل و فصل دعاوی از سوی یک هیئت قضایی مستقل برقرار شد. نیاز به برقراری یک سیستم رسیدگی قضایی مستقل از این جهت اهمیت پیدا کرد که موضوعات جدیدی مانند تجارت خدمات و مالکیت معنوی در حوزه صلاحیت سازمان تجارت جهانی قرار گرفت. بر اساس این، «تفاهم‌نامه راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلافات»^۴ نقش محوری در حل و فصل دعاوی ناشی از موافقت‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی دارد.^۵ شاید این مسئله به ذهن متبادر گردد که چرا مقررات حل و فصل اختلافات در این سازمان در یک تفاهم‌نامه آمده است و نه موافقت‌نامه و آیا هدف این بوده که مفاد این تفاهم‌نامه الزام‌آور نباشد. در پاسخ باید گفت چنین نیست، زیرا این تفاهم‌نامه^۶ از اساسی‌ترین توافقات سازمان تجارت جهانی و ضمیمه موافقت‌نامه اصلی مربوط به تأسیس WTO است و همه توافقات ضمیمه این موافقت‌نامه لازم‌الاجرا است. بنابراین این تفاهم‌نامه هم الزام‌آور و لازم‌الاتباع است.^۷

1- The General Agreement on Trade in Services (GATS).

۲- برای ملاحظه این موافقت‌نامه ر.ک: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، پیشین، ص ۴۸۳.

۳- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۳. هم‌چنین ر.ک: Bhagirath Lal Das, op.cit, P.323.

4- Understanding on Rules and Procedures Governing The Settlement of Disput.

۵- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۴.

۶- برای ملاحظه این تفاهم‌نامه ر.ک: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، پیشین، ص ۵۹۶.

۷- آندرو مگی، پیشین، ص ۹۲؛ درباره این تفاهم‌نامه هم‌چنین ر.ک: جمشید ممتاز، «تفاهم‌نامه سازمان جهانی تجارت راجع به قواعد و رویه‌های حاکم بر حل اختلافات، نوآوری‌ها و ابداعات»، مجموعه مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی سازمان جهانی تجارت، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ۱۳۷۶، ص ۹۲۰، هم‌چنین درباره نظام حل و فصل اختلافات سازمان تجارت جهانی ر.ک: بهزاد پورسید، «مروری اجمالی بر مکانیسم حل اختلاف در سازمان جهانی تجارت»، همان، ص ۴۳-۲۱.

گفتار پنجم: موافقت‌نامه جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت معنوی

«موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت معنوی»^۱ از نتایج دور اروگوئه می‌باشد و قبلاً در گات سابقه نداشته است. این موافقت‌نامه^۲ در بردارنده کلیه مسائلی است که با مالکیت صنعتی، ادبی و هنری مرتبط است. گنجاندن این موافقت‌نامه در شمار اسناد WTO بر این ایده استوار بوده که جنبه‌های حقوق مالکیت معنوی تأثیراتی بر تجارت خواهد داشت. این موافقت‌نامه در بردارنده مقرراتی تفصیلی در بیان وظایف اعضای سازمان تجارت جهانی مبنی بر رعایت و تضمین حق مالکیت معنوی در سرزمین خود و در برخی موارد از طریق وضع مقررات جزایی است. اصرار بر گنجاندن این موافقت‌نامه در حوزه صلاحیت سازمان تجارت جهانی به وسیله آمریکایی‌ها آغاز شد و به وسیله جامعه اقتصادی اروپا، ژاپن و سوئیس حمایت گردید.

به رغم مخالفت بعضی از کشورهای در حال توسعه، این موافقت‌نامه در چارچوب WTO گنجانده شد و همه اعضا به آن متعهد شدند. کشورهای در حال توسعه به این امید که بتوانند سرمایه خارجی را جذب کنند و به تدریج مسیر توسعه را پشت سر گذارند و نیز از بیم اعمال سیاست‌های تلافی جویانه از سوی کشورهای بزرگ صنعتی، به این موافقت‌نامه رضایت دادند.^۳

گفتار ششم: موافقت‌نامه راجع به تدابیر سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت

«موافقت‌نامه راجع به تدابیر سرمایه‌گذاری مرتبط با تجارت»^۴ نیز از نتایج دور اروگوئه است و برای اولین بار در مذاکرات چند جانبه تحت نظارت گات مطرح شد. این موافقت‌نامه^۵ در واقع مرتبط با موانع تجاری است که یک سرمایه‌گذار خارجی در کشور مقصد با آن روبه‌رو است، مانند این که کشور مقصد، تعهداتی را به سرمایه‌گذار خارجی تحمیل می‌کند که مقداری از کالاهای مورد نیاز خود را از منابع داخل تهیه کند و یا در تولید کالاهای خود از مواد ساخت داخل استفاده کند.

بر اساس این موافقت‌نامه، کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی نباید نسبت به سرمایه‌گذاری خارجی تدابیری در پیش بگیرند که منجر به برخورد تبعیض‌آمیز با کالاهای ساخت داخل و کالاهای

1- The Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS).

۲. برای ملاحظه این موافقت‌نامه ر.ک: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، پیشین، ص ۵۳۹.

۳. عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۴. درباره تأثیر الحاق ایران به WTO در حقوق مالکیت معنوی ر.ک: علی اعظم محمد بیگی، «ارزیابی پیامدهای الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی در حوزه کپی‌رایت»، مجموعه مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی سازمان جهانی تجارت، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ۱۳۷۶، ص ۱۸۱-۱۳۷.

4- Trade - Related Investment Measures (TRIM).

۵. برای ملاحظه متن این موافقت‌نامه ر.ک: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، پیشین، ص ۲۱۶.

این موافقت‌نامه در
بردارنده کلیه
مسائلی است که با
مالکیت صنعتی،
ادبی و هنری
مرتبط است.
گنجاندن این
موافقت‌نامه در
شمار اسناد WTO
بر این ایده استوار
بوده که جنبه‌های
حقوق مالکیت
معنوی تأثیراتی
بر تجارت خواهد
داشت.

یکی از
توفیقات مهم
مذاکرات دور
اروگوئه، ایجاد یک
سازمان تجاری
جهانی منسجم و
دائمی به جای
دبیرخانه گات
است، که در سال
۱۹۹۵ به طور
رسمی تأسیس و
جایگزین گات شد.

تولید شده در پروژه‌های سرمایه‌گذاری خارجی شود. در ضمیمه این موافقت‌نامه مصادیق رفتار تبعیض‌آمیز ذکر شده است، مانند الزام سرمایه‌گذار خارجی به خرید محصولات داخلی، محدود ساختن سرمایه‌گذاری خارجی در خرید کالاهای وارداتی و...^۱
فصل چهارم: ساختار سازمان تجارت جهانی

هرچند گات ۱۹۴۷ صرفاً یک معاهده چند جانبه بود و بنا بود تحت کنترل و نظارت سازمان بین‌المللی تجاری (ITO) اجرا شود، ولی به علت عدم تشکیل این سازمان، گات سعی نمود ضعف تشکیلاتی خود را با ایجاد یک دبیرخانه کوچک جبران نماید. یکی از توفیقات مهم مذاکرات دور اروگوئه، ایجاد یک سازمان تجاری جهانی منسجم و دائمی به جای دبیرخانه گات است، که در سال ۱۹۹۵ به طور رسمی تأسیس و جای‌گزين گات شد.^۲ در این قسمت به بررسی ساختار این سازمان خواهیم پرداخت.

گفتار اول: تشکیلات سازمان تجارت جهانی

سازمان تجارت جهانی دارای ارکان زیر است:

۱- کنفرانس وزیران؛ ۲- شورای عمومی؛ ۳- رکن حل اختلاف؛ ۴- رکن بررسی خط مشی تجاری؛ ۵- شوراهای تخصصی؛ ۶- کمیته‌های تخصصی؛ ۷- دبیرخانه.^۳

بر اساس موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی، عالی‌ترین مرجع تشکیلاتی این سازمان، کنفرانس وزرای کشورهای عضو است که دست‌کم هر دو سال یک بار تشکیل جلسه می‌دهد. کنفرانس وزیران صلاحیت دارد طبق موافقت‌نامه‌های چند جانبه WTO هر تصمیمی بگیرد.^۴ کارهای روزانه سازمان بر عهده شورای عمومی است که تحت نظارت کنفرانس وزیران بوده و متشکل از تمامی اعضا است. این شورا بر حسن اجرای موافقت‌نامه و همچنین اجرای مصوبات وزرا نظارت مستمر خواهد داشت.^۵

شورای عمومی تقریباً هر یک ماه تشکیل جلسه داده و وظیفه دارد در غیاب کنفرانس وزیران وظایف آن‌ها را انجام و به این کنفرانس گزارش دهد.^۶ این شورا دارای سه شورای فرعی به نام شورای تجارت کالا، شورای تجارت خدمات و شورای مرتبط با جنبه‌های تجاری مالکیت معنوی

۱- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۵.

۲- رضا موسی زاده، پیشین، ص ۲۳۸.

۳- ر.ک: موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی، بند ۱، ماده ۴.

۴- همان ماده، بند ۲.

۵- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۲۱. درباره ساختار WTO هم‌چنین ر.ک: Friedl Weiss, op.cit, PP.78-80.

است.^۱ همچنین این شورا در موارد مقتضی می‌تواند به رکن حل و فصل دعاوی و یا رکن بررسی خط مشی‌های تجاری تبدیل شود.^۲

یکی دیگر از ارکان WTO دبیرخانه است. دبیرخانه سازمان تجارت جهانی در ژنو واقع است،^۳ و در رأس آن، دبیر کل قرار دارد که از سوی کنفرانس وزیران انتخاب می‌شود.^۴ اکثر کشورها در ژنو دارای یک مرکز دائمی هستند که به ریاست سفیر ویژه آن کشور نزد سازمان تجارت جهانی فعالیت می‌نمایند.^۵ شورای عمومی دارای کمیته‌های تخصصی تجارت و توسعه، محدودیت‌های تراز پرداخت، بودجه و امور مالی، تجارت و محیط زیست و همچنین هیئت‌های متشکله طبق موافقت‌نامه‌های چند جانبه می‌باشد.

گفتار دوم: روش تصمیم‌گیری در سازمان تجارت جهانی

روش تصمیم‌گیری در WTO همان روش گات است. به این صورت که هر کشور عضو، دارای یک رأی است و اتفاق نظر عمومی منوط به آن است که هیچ یک از اعضا به طور رسمی با موضوع، مخالفت نداشته باشند. در عین حال، تصمیم با اکثریت آرا گرفته خواهد شد. اما در مورد تصمیم‌های مربوط به تفسیر موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی و همچنین در مواردی که اعطای معافیت از تعهدات، مورد بحث باشد حصول اکثریت سه چهارم اعضا الزامی است. بر اساس ماده ۱۰ موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی، اصلاح اصل کامله الوداد، موافقت‌نامه‌های کالا، خدمات و مالکیت معنوی تنها به اتفاق آرا امکان‌پذیر است. همچنین تفسیر مقررات تجارت بین الملل و جدول امتیازات مربوط به کالاها از طریق حصول رضایت عمومی و سایر تصمیم‌گیریها با دو سوم آرا صورت می‌گیرد.^۶

فصل پنجم: عضویت در سازمان تجارت جهانی

از زمانی که موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) به تصویب رسید، حدود شصت سال می‌گذرد، گات با ۲۳ عضو کار خود را شروع کرد^۷ که به تدریج شمار اعضا به ۱۲۵ عضو رسید. بر اساس ماده

۱- موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی، ماده ۴، بند ۵.

۲- ر.ک: همان ماده، بند ۳ و ۴. همچنین نگ:

Bernard Hoekman and Michel Kostecki, *The Political Economy of the World Trading System (From GATT to WTO)*, Oxford University Press, Oxford, 1996, P.38.

۳- مصطفی تقی زاده انصاری، حقوق سازمان‌های بین‌المللی، نشر قوس، تهران، ۱۳۸۰، ص ۲۲۹.

۴- موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی، ماده ۶؛ در این باره ر.ک: نسرين مصفا، پیشین، ص ۳۶۷.

۵- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۲۱.

۶- معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، پیشین، ص ۱۶۱. درباره نظام رأی‌گیری در WTO همچنین ر.ک:

Bernard Hoekman and Michel Kostecki, op.cit, PP.40-43.

۷- نقل از: نسرين مصفا، پیشین، ص ۳۶۰ و معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی، پیشین، ص ۱۶۳.

عضویت در سازمان تجارت جهانی فرایندی پیچیده و طولانی دارد و با عضویت در دیگر سازمان‌های بین‌المللی به کلی متفاوت است. الحاق به این سازمان اساساً طی یک فرآیند مذاکره صورت می‌گیرد؛ به این معنا که کشور متقاضی عضویت، در قالب مذاکرات دوجانبه و چند جانبه باید با گروه کاری به توافق برسد.

۱۱ موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی، طرف‌های متعاقد گات ۱۹۴۷ از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این موافقت‌نامه و همین‌طور جوامع اروپایی که موافقت‌نامه حاضر و موافقت‌نامه‌های تجاری چند جانبه را می‌پذیرند و در مورد آن‌ها جدول‌های امتیازات و تعهدات ۱۹۹۴ و جدول‌های تعهدات خاص به موافقت‌نامه عمومی راجع به تجارت خدمات اعمال شده است، جزء اعضای اصلی سازمان تجارت جهانی محسوب می‌شوند. اما کشورهایی که تا این تاریخ عضو WTO نشده‌اند باید مراحل عضویت و الحاق به این سازمان را طی کنند.^۱

گفتار اول: تفاوت عضویت در WTO با دیگر سازمان‌های بین‌المللی

عضویت در سازمان تجارت جهانی فرایندی پیچیده و طولانی دارد و با عضویت در دیگر سازمان‌های بین‌المللی به کلی متفاوت است. الحاق به این سازمان اساساً طی یک فرآیند مذاکره صورت می‌گیرد؛ به این معنا که کشور متقاضی عضویت، در قالب مذاکرات دوجانبه و چند جانبه باید با گروه کاری به توافق برسد. به عبارت دیگر، برای عضویت در WTO معیار مشخصی وجود ندارد که هر کشور با رعایت این معیارها خود به خود به عضویت WTO پذیرفته شود.^۲

برای نمونه می‌توان فرآیند الحاق چین به سازمان تجارت جهانی را مورد توجه قرار داد که این کشور پس از ۱۵ سال مذاکره توانست به عضویت این سازمان درآید.

ماده ۱۲ موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی که مربوط به چگونگی پیوستن کشورها به این سازمان است، تصریح می‌نماید که الحاق هر کشور به WTO باید بر اساس شرایط مورد توافق دولت متقاضی و سازمان باشد و شرایط مورد توافق هم امری است که طی مذاکرات روشن می‌شود و از این رو تا قبل از انجام مذاکرات و تنظیم پروتکل الحاق کشور مربوط و مشخص شدن تعهدات هر کشور در زمینه گشایش بازار کالا و خدمات خود به روی سایر اعضا، توافقی صورت نخواهد گرفت. در واقع مذاکرات، آغاز فرایندی است که در نهایت منجر به عقد یک قرارداد بین دولت متقاضی و سازمان می‌گردد و کلیه مواد و بندهای این قرارداد هم طی مذاکره و براساس توافق تعیین می‌گردد.^۳

گفتار دوم: فرآیند عضویت در سازمان تجارت جهانی

طبق رویه معمول و بر اساس ماده ۱۲ موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی، برای این که کشوری بتواند به عضویت WTO درآید، باید دو کار مهم انجام دهد: ۱- در مورد شرایط الحاق، با

۱- موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی، ماده ۱۱. درباره فرآیند الحاق به سازمان تجارت جهانی ر.ک: دبیرخانه آنکتاد، چگونگی الحاق به سازمان تجارت جهانی، شرکت چاپ و نشر بازرگانی، تهران، ۱۳۸۱، ص ۱۲.

۲- اسفندیار امید بخش، «جمهوری اسلامی ایران و سازمان تجارت جهانی»، فصلنامه سیاست خارجی، سال چهاردهم، شماره ۱، بهار ۱۳۷۹، ص ۱۹۳.

۳- همان.

سازمان به توافق برسد؛^۲ علاوه بر موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی، تمام «موافقت‌نامه‌های چند جانبه»^۱ ضمیمه آن را نیز بپذیرد، مگر چهار موافقت‌نامه^۲ که جنبه اختیاری دارند.^۳ برای تحقق الحاق، مراحلی باید طی شود که عبارت‌اند از:

۱- ارائه درخواست عضویت از سوی کشور متقاضی به دبیرخانه سازمان

اولین مرحله الحاق به سازمان تجارت جهانی، ارائه درخواست رسمی یک کشور برای عضویت در آن است. بر این مبنا، دولت متقاضی با ارسال نامه‌ای به دبیرکل درخواست رسمی عضویت را مطرح می‌کند. این درخواست ممکن است در بردارنده دلایلی باشد که به موجب آن، کشور مزبور تقاضای عضویت در سازمان تجارت جهانی را مطرح کرده باشد و هم‌چنین ممکن است به پیشرفت‌های آن کشور در جهت هماهنگی و ادغام در اقتصاد جهانی و فراهم کردن مقدمات الحاق به سازمان تجارت جهانی اشاره نموده باشد.^۴

۲- تشکیل گروه کاری از سوی سازمان

پس از این‌که تقاضای عضویت به دبیرخانه سازمان رسید، دبیرکل تقاضای عضویت را به اطلاع شورای عمومی می‌رساند. چنان‌چه شورای عمومی قانع شود که کشور متقاضی در درخواست خود جدی است و برای عضویت در سازمان تجارت جهانی آمادگی کامل دارد و تقاضای کشور مزبور را بپذیرد، به تشکیل گروه کاری اقدام می‌نماید. این گروه متشکل از یک رئیس و نمایندگان کشورهای عمده تجاری و نمایندگان کشورهای است که منافعی در ارتباط با عضویت کشور مزبور دارند. وظیفه این گروه رسیدگی به تقاضای عضویت، اداره و سازمان‌دهی مذاکرات آینده در مورد الحاق و تهیه پروتکل الحاقی است. این گروه هم‌چنین موظف است گزارشی از سیاست‌ها، تدابیر و عملکرد اقتصادی و تجاری کشور متقاضی تهیه و ارائه نماید.^۵ تمام کشورهای عضو سازمان که علاقه‌مند به مذاکره با کشور متقاضی هستند می‌توانند در این گروه عضویت داشته باشند.

۳- تهیه گزارش در مورد تدابیر و سیاست‌های تجاری خارجی

پس از ارائه تقاضا، کشور متقاضی باید گزارشی در مورد سیاست‌ها و مقررات تجاری خود تهیه کرده و به گروه کاری تقدیم نماید. این گزارش باید منعکس‌کننده سیاست‌ها، مقررات و تدابیری باشد که

1- WTO's Multilateral Agreements.

۲- این چهار موافقت‌نامه تنها نسبت به امضاکنندگان آن لازم‌الاجرا می‌باشد. در مورد این موافقت‌نامه‌ها ر.ک:

Bhagirath Lal Das, op.cit, P.321.

۳- ر.ک: بند ۳ موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی.

۴- عبدالحسین شبروی، «الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و تأثیر آن بر مقررات داخلی»، مجله مجتمعات آموزش عالی

قم، سال دوم، شماره ۵، بهار ۱۳۷۹، ص ۹. ۵- همان. هم‌چنین ر.ک: دبیرخانه آنکتاد، پیشین، ص ۶۰.

پس از ارائه تقاضا،
کشور متقاضی
باید گزارشی در
مورد سیاست‌ها و
مقررات تجاری
خود تهیه کرده و به
گروه کاری تقدیم
نماید. این گزارش
باید منعکس‌کننده
سیاست‌ها،
مقررات و تدابیری
باشد که کشور
متقاضی در زمینه
تجارت خارجی در
پیش گرفته و در
بردارنده این موارد
باشد.

کشور متقاضی در زمینه تجارت خارجی در پیش گرفته و در بردارنده این موارد باشد: جزئیات مربوط به تعرفه‌های گمرکی، موانع تجاری غیر تعرفه‌ای، مقررات صادرات و واردات، مقررات مربوط به تجارت خدمات و شیوه حمایت از مالکیت معنوی، و تدابیر اتخاذ شده برای آزاد سازی تجاری. هرچه این گزارش دارای شفافیت بیش‌تری باشد امکان دست‌یابی به موفقیت در مذاکرات مربوط به الحاق بیش‌تر است.^۱

۴- پاسخ‌گویی به سؤالات مطرح شده از سوی اعضا

پس از این که گروه کاری گزارش بالا را در زمینه سیاست‌ها و تدابیر و مقررات تجاری کشور متقاضی دریافت کرد آن را به تعداد اعضای سازمان تکثیر کرده و در اختیار آن‌ها قرار می‌دهد. این کار به کشورهای عضو فرصت می‌دهد تا سؤالات خود را در مورد رژیم تجاری کشور متقاضی مطرح کنند. گروه کاری باید این سؤالات را جمع‌بندی و تنظیم کرده و به کشور متقاضی ارائه دهد و کشور متقاضی باید به سؤالات پاسخ‌گویی دهد.^۲

۵- تشکیل جلسات بررسی

به منظور بررسی و تحلیل سؤالات و مسائلی که در مورد گزارش کشور متقاضی و یا مذاکرات الحاق بوجود آمده، گروه کاری تشکیل جلسه می‌دهد. به طور معمول رئیس گروه در هر سال، برگزاری دو تا چهار جلسه را برنامه‌ریزی می‌کند و به درخواست کشور متقاضی ممکن است جلسات فوق‌العاده‌ای نیز ترتیب دهد.

هدف از تشکیل جلسات، بررسی سیاست تجاری خارجی کشور متقاضی و یا حل مشکلی است که طی مذاکرات الحاق پیش آمده است.^۳

۶- مذاکرات چند جانبه و دو جانبه با کشورهای اصلی و مهم تجاری

زمانی که گروه کاری مشغول تجزیه و تحلیل سیاست‌ها و عملکردهای تجاری کشور متقاضی است، کشورهای عضو که در این رابطه ذی‌نفع هستند، ممکن است تحت نظارت گروه کاری با کشور متقاضی وارد مذاکره دو جانبه یا چند جانبه شوند. مذاکرات دو جانبه ممکن است با کشورهای عمده تجاری باشد. این مذاکرات بیش‌تر درباره کاهش تعرفه‌های گمرکی توسط کشور متقاضی است.

کشورهای عضو معمولاً بدون گرفتن امتیازات لازم حاضر نمی‌شوند به کشور متقاضی عضویت اجازه دهند از کاهش تعرفه‌ها و دیگر تسهیلات بهره‌مند شود. دو توجیه برای چنین درخواستی وجود

دارد: اولاً، با توجه به مقررات سازمان تجارت جهانی، به محض این‌که کشوری به سازمان ملحق شود، آن کشور از کلیه تخفیفات و تسهیلاتی که کشورهای عضو در طول سالیان دراز به دست آورده‌اند، بهره‌مند می‌شود. ثانیاً، مذاکرات مربوط به کاهش تعرفه‌ها معمولاً متقابل و بر اساس داد و ستد انجام گرفته و هر کشوری تعرفه‌های خود را به ازای کاهش تعرفه‌ها از سوی دیگران، کاهش داده است. بنابراین کشوری که می‌خواهد با الحاق به این سازمان از امتیازات و کاهش تعرفه‌های به دست آمده بهره‌مند شود، باید در مقابل، امتیازاتی را برای کشورهای عضو در نظر بگیرد.

هدف از این مذاکرات دو جانبه، رسیدن به توافقی است که بر مبنای آن، کشور متقاضی در قبال بهره‌مند شدن از امتیازات تعرفه‌ای موجود، تسهیلات و امتیازاتی را از طریق کاهش تعرفه‌های گمرکی خود، برای دیگر اعضا برقرار کند.^۱

۷- رأی گیری

بعد از این که بررسی و تجزیه و تحلیل سیاست‌ها و تدابیر جاری کشور متقاضی توسط گروه کاری پایان پذیرفت و مذاکرات در مورد کاهش تعرفه‌ها و برقراری امتیازات در قالب «جدول امتیازات»^۲ انجام گرفت، سازمان تجارت جهانی تصمیم می‌گیرد که آیا عضویت کشور متقاضی را قبول کند یا نه؛ به این منظور کنفرانس وزیران که هر دو سال یک بار تشکیل جلسه می‌دهد باید با اکثریت دو سوم اعضا رأی دهد. اما رویه متعارف که سال‌ها در گات معمول بوده و هنوز هم در عمل از بین نرفته، رسیدن به یک توافق جمعی است، از این رو کشور متقاضی باید رضایت طرف‌های عمده تجاری مثل آمریکا، اتحادیه اروپا و ژاپن را جلب کند و نباید با وجود اکثریت دو سوم، از رویه عملی سازمان غافل گردد.^۳

۸- تنظیم پروتکل الحاقی

در صورتی که عضویت کشور متقاضی پذیرفته شود، یک پروتکل الحاقی باید مورد مذاکره قرار گیرد. این پروتکل در بردارنده تعهدات و شرایطی است که برای عضویت و الحاق آن کشور در نظر گرفته شده است. پس از تنظیم پروتکل، برای امضا به کشور متقاضی و سایر اعضا داده می‌شود. این

۱- همان.

۲- وقتی کشور متقاضی عضویت وارد مذاکرات دوجانبه و چند جانبه با کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی می‌شود باید ضمن مذاکره، حداقل سه جدول امتیازات (Schedules of Concessions) در مورد کالاهای صنعتی، کالاهای کشاورزی و تجارت خدمات را فراهم سازد.

۳- همان، ص ۱۱. در این باره هم‌چنین ر.ک:

یکی از سیاست‌های اصولی جمهوری اسلامی ایران حضور و عضویت فعال در مجامع و سازمان‌های بین‌المللی است. نظر به اهمیت نهادهای بین‌المللی به ویژه نهادهای اقتصادی و تجاری، همواره حساسیت ویژه‌ای نسبت به آثار و پیامدهای عضویت در این گونه سازمان‌ها وجود داشته است.

پروتکل و مدارک ضمیمه آن به موافقت‌نامه سازمان تجارت جهانی ضمیمه خواهد شد و با اعلام قبول پروتکل از سوی کشور متقاضی، این کشور به صورت رسمی به عضویت سازمان تجارت جهانی در می‌آید.^۱

فرآیند الحاق به سازمان ممکن است بسیار طولانی باشد این مدت حتی ممکن است به ۱۵ سال هم برسد، چنان که در مورد چین این‌گونه شد.

بنابراین چنان‌چه کشوری متقاضی عضویت باشد باید دو امر مهم را مورد ملاحظه قرار دهد، اول این‌که عضویت در سازمان تجارت جهانی به معنای قبول کلیه موافقت‌نامه‌های چند جانبه سازمان تجارت جهانی است و دوم این‌که کشور متقاضی باید وارد مذاکرات چند جانبه با کشورهای عضو به خصوص طرف‌های عمده تجاری شده و مجوز ورود به سازمان را بگیرد. این امر مستلزم توسعه روابط سیاسی - تجاری با کشورهای عضو، به خصوص کشورهای عمده تجاری است.^۲

فصل ششم: الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی

یکی از سیاست‌های اصولی جمهوری اسلامی ایران حضور و عضویت فعال در مجامع و سازمان‌های بین‌المللی است. نظر به اهمیت نهادهای بین‌المللی به ویژه نهادهای اقتصادی و تجاری، همواره حساسیت ویژه‌ای نسبت به آثار و پیامدهای عضویت در این گونه سازمان‌ها وجود داشته است. این قسمت چگونگی تعامل ایران با گات و WTO را مورد توجه قرار می‌دهیم.

گفتار اول: عضویت در موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات)

حدود یک دهه پس از تأسیس گات، ایران تصمیم به عضویت در آن گرفت. بنابراین می‌توان گفت اولین تلاش ایران برای عضویت در گات به سال ۱۳۳۷ (۱۹۵۸) برمی‌گردد که دولت وقت کمیته‌ای را مرکب از نمایندگان وزارتخانه‌های بازرگانی، انحصارات و گمرکات، کشاورزی و سازمان برنامه و بودجه برای بررسی منافع و مضار الحاق به گات تشکیل داد. به عبارت دیگر، بیش از چهل سال است که به تناوب، بحث الحاق یا عدم الحاق به گات مطرح می‌شود.^۳ البته تشکیل این کمیته نتایجی در بر نداشت. در آن زمان تنها ۴۳ کشور عضو گات بودند.^۴

موضوع الحاق ایران به گات، باز در سال‌های ۱۳۴۲ و ۱۳۵۲ مطرح گردید، ولی این مسئله

۱- کاظم نجفی علمی، پیشین، ص ۱۶.

۲- عبدالحسین شیروی، پیشین، ص ۱۳.

۳- رک: مرتضی شیروی، «ایران: تلاشی طولانی برای الحاق به سازمان تجارت جهانی»، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، سال چهارم، شماره ۱۲، بهار ۱۳۸۳، ص ۱۸۹.

۴- بهروز اخلاقی، «چالش‌های ورود کشورهای اسلامی به نظام حقوقی و اقتصادی بین‌المللی با تأکید بر ایران»، مجله پژوهش‌های حقوقی، سال سوم، شماره ۵، بهار - تابستان ۱۳۸۳، ص ۱۷.

پی‌گیری نشد و موضوع عضویت به فراموشی سپرده شد. در سال‌های پس از انقلاب و تا پایان جنگ تحمیلی نیز، اقدام قابل توجهی در این باره صورت نگرفت تا این که در سال ۱۳۷۰ (۱۹۹۱) این موضوع به طور جدی در مراکز تصمیم‌گیری کشور مطرح شد.^۱ شورای اقتصاد در جلسه ۱۴ مرداد ماه ۱۳۷۰ خود از وزارت بازرگانی خواست تا با همکاری سازمان برنامه و بودجه، وزارت اقتصاد و دارایی و نیز بانک مرکزی درباره الحاق یا عدم الحاق ایران به گات، بررسی لازم را به عمل آورد. این گزارش در ۱۳۷۰/۱۰/۲۸ به انجام رسید که در آن آمده بود: عضویت در گات در کوتاه مدت نفعی نداشته و به کاهش درآمدهای دولتی منجر خواهد شد، ولی در دراز مدت می‌تواند متضمن منافی برای کشور باشد که بررسی این امر نیاز به مطالعات بیشتر دارد. این گزارش هم‌چنین یادآور شد که موادی از قانون اساسی و دیگر قوانین کشور با مفاد گات مغایرت داشته و در صورت الحاق، باید مورد تجدید نظر قرار گیرد. در عین حال پیشنهاد شده بود که تسلیم تقاضای عضویت، برای کشور هیچ گونه تعهدی ایجاد نمی‌کند، از این رو شایسته است ایران این تقاضا را تسلیم دبیرخانه گات نماید تا بتواند هم از منافع عضویت ناظر برخوردار شده و هم از کم و کیف کار آن آگاهی پیدا کند. با این حال، برخی با ارائه درخواست عضویت مخالفت کردند و در نهایت دولت تقاضایی مبنی بر عضویت ارائه نداد.^۲

پس از مدتی، در سال ۱۳۷۱، وزارت امور خارجه به رئیس‌جمهور وقت پیشنهاد نمود با توجه به عوامل و ملاحظات جدید که روز به روز پیوستن به گات را دشوارتر می‌نماید، بهتر است سریع‌تر اقداماتی در این باره به عمل آید. متعاقب آن، نظر موافق رئیس‌جمهور به وزارتخانه مزبور اعلام شد و به این ترتیب ایران تمایل خود مبنی بر پیوستن به گات را به طور شفاهی به دبیر کل وقت آن اعلام کرد و پس از آن در ملاقات با مشاور دبیر کل گات و مدیر بخش تعرفه آن درخواست ایران برای عضویت به صورت کتبی اعلام شد.^۳ با این حال هیچ‌گونه اقدام عملی صورت نگرفت.

بار دیگر موضوع الحاق ایران به گات در جلسه تیرماه ۱۳۷۲ (ژوئیه ۱۹۹۳) شورای اقتصاد مطرح شد اما از آن جا که قرار بود مذاکرات دور اروگوئه تا شش ماه پس از آن تاریخ به اتمام برسد، تصمیم گرفته شد تا آن زمان کاری صورت نگیرد تا با پایان یافتن مذاکرات از نتایج آن اطلاع لازم به دست آید.^۴

۱- همان.

۲- نقل از: جلال‌الدین جلالی، «ایران و سازمان تجارت جهانی»، روزنامه شرق، شماره ۴۸۸، دوشنبه ۹ خرداد ۱۳۸۴، ص ۱۱.

۳- ر.ک: بهروز اخلاقی، پیشین، ص ۱۷.

۴- جلال‌الدین جلالی، پیشین.

گفتار دوم: عضویت در سازمان تجارت جهانی

پس از پایان مذاکرات دور اروگوئه در ۱۵ دسامبر ۱۹۹۳ و امضای سند نهایی آن در ۱۵ آوریل ۱۹۹۴ (فروردین ۱۳۷۳) و تأسیس سازمان تجارت جهانی در ژانویه ۱۹۹۵، دولت کمیته‌ای مرکب از ۲۱ وزارتخانه و سازمان را مأمور کرد تا منافع و مضار عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی را بررسی کرده و سیاست‌های مناسب برای کاهش تبعات منفی احتمالی را پیشنهاد کند و همچنین موانع سیاسی و حقوقی الحاق را بررسی نماید. این کمیته همچنین مأمور شد تا «گزارش جامع تجاری»^۱ ایران را تهیه نماید.

کمیته مذکور در خرداد ۱۳۷۴ (ژوئن ۱۹۹۵) گزارش خود را به دولت تقدیم کرد. در این گزارش با مفید ارزیابی شدن الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی، اظهار نظر شده بود که احتراز از عضویت در این سازمان به صلاح کشور نیست؛ زیرا با عضویت ۱۲۸ کشور که حدود ۸۰ درصد از تجارت جهانی را در اختیار دارند، تجارت ما تحت تأثیر تصمیمات این سازمان خواهد بود، حتی اگر عضو هم نباشیم؛ پس بهتر است ضمن عضویت، بر تصمیمات سازمان تأثیرگذار باشیم. بر همین اساس، در ۱۶ اردیبهشت ۱۳۷۵ رئیس جمهور با انتصاب اولین نماینده تام‌الاختیار تجاری جمهوری اسلامی وظیفه پی‌گیری عضویت ایران در WTO را بر عهده وی گذاشت. چندی بعد در تاریخ ۴ مهر ۱۳۷۵ (سپتامبر ۱۳۷۵) تقاضای عضویت ایران به طور رسمی تسلیم دبیرخانه سازمان تجارت جهانی شد.^۲ تا مدتی به این تقاضا ترتیب اثر داده نشد تا این که پس از گذشت سه سال و نیم و پس از رایزنی با کشورهای در حال توسعه و اسلامی، برای اولین بار در جلسه ماه مه ۲۰۰۱ (خرداد ۱۳۷۹) تقاضای عضویت ایران در شورای عمومی سازمان تجارت جهانی مطرح شد. نماینده آمریکا به این بهانه که کشور متبوعش هنوز بررسی‌های لازم را در این مورد انجام نداده است، درخواست کرد رأی‌گیری در این مورد به جلسات آینده موکول شود. در جلسات بعدی نیز آمریکا و گاه اسرائیل با شروع مذاکرات الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی مخالفت می‌کردند. به این ترتیب تقاضای عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی با وتوی آمریکا ۲۱ بار رد شد تا این که در نهایت در تاریخ ۲۶ ماه مه ۲۰۰۵ (۵ خرداد ۱۳۸۴) تمام ۱۴۸ عضو سازمان تجارت جهانی با آغاز مذاکرات الحاق ایران به WTO موافقت کردند و به این ترتیب ایران به عنوان «عضو ناظر» این سازمان پذیرفته شد. البته عضویت ناظر ایران در سازمان تجارت جهانی به معنای عضویت دائم ایران در این سازمان نیست، بلکه

۱- گزارش جامع تجاری، سندی است که در آن کشور متقاضی عضویت در WTO، سیاست‌ها و برنامه‌های تجاری خود را همراه با جزئیات مانند مقررات صادرات و واردات، تعرفه‌ها، سیاست‌های ارزی، مقررات مربوط به تجارت خدمات، حمایت از مالکیت معنوی و... بیان کرده باشد. همان-۲.

عضویت دایم کشورمان در WTO مستلزم طی فرایند مذاکره و توافق نهایی با همه اعضای سازمان تجارت جهانی است که به نظر می‌رسد چندین سال به طول انجامد.

گفتار سوم: اقدامات عملی ایران برای ورود به سازمان تجارت جهانی

دست‌کم از یک دهه اخیر که بحث عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی مطرح شده است، نظرات متفاوت و بعضاً متضادی از سوی صاحب‌نظران در این باره بیان شده است. برخی معتقدند با عضویت کشورمان در این سازمان و آزادسازی تجاری، کشور ۷۰ میلیونی ایران به بازاری پررونق برای واردات و مصرف کالاهای خارجی تبدیل خواهد شد و در این فضای رقابتی، عملاً واحدهای تولیدی دچار تعطیلی شده و بی‌کاری شدید کم‌ترین آثار آن خواهد بود. این عده بر این باورند، در این صورت، کشور باید برای همیشه آرزوی صنعتی‌شدن را از سر به در کند.

در مقابل برخی از صاحب‌نظران رشد و شکوفایی اقتصادی کشور را تنها در گرو عضویت در سازمان تجارت جهانی و ورود به عرصه اقتصاد و تجارت بین‌الملل می‌دانند. این گروه راه چاره مشکلات اقتصادی کشور را در ورود هر چه سریع‌تر به WTO جستجو می‌کنند و معتقدند توسعه صادرات غیرنفتی در این فضا امکان‌پذیر است.

در این میان دولت جمهوری اسلامی ایران با آگاهی از این دیدگاه‌ها و با بررسی جوانب موضوع، از سال‌ها پیش برای ورود به این سازمان تمهیداتی را اندیشیده است. بدیهی است که کشورهای متقاضی عضویت در سازمان تجارت جهانی برای ورود به این سازمان، باید علاوه بر منطبق کردن قوانین و مقررات خود با الزامات WTO، به آزادسازی تجاری و باز کردن بازار کالا و خدمات خود بر روی کالاها و خدمات دیگر کشورهای عضو، اقدام نمایند. به همین جهت با تصویب برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی، زمینه‌سازی برای انطباق قوانین و مقررات کشور - به ویژه در زمینه تجاری - با الزامات WTO و همچنین آزادسازی تجاری آغاز شد. تبدیل موانع غیرتعرفه‌ای به تعرفه‌ای و برداشتن موانع غیرفنی بر سر راه تجارت، یکسان‌سازی نرخ ارز، تجمیع عوارض، اصلاحات مالیاتی، لغو مجوزهای ورود، حذف پیمان‌سپاری و ثبت سفارش، خصوصی‌سازی، حذف سهمیه‌بندی، یکسان‌سازی نرخ سود تسهیلات بانکی، هدفمندسازی یارانه‌ها و جوایز صادراتی، عضویت در سازمان جهانی مالکیت معنوی، تصویب قانون جدید تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، رقابتی کردن و خصوصی‌سازی در سیستم بانکی و بیمه، حذف روش‌های دست و پاگیر گمرکی و ساده کردن مراحل صدور و ورود کالا، تصویب و ابلاغ سیاست‌های جدید اصل ۴۴ قانون اساسی، نسخ ضمنی و اصلاح برخی از مقررات تجاری، تهیه سند رژیم جامع تجاری کشور، پیش‌بینی تهیه و تدوین مقررات ضد دامپینگ از جمله اقداماتی است که

برخی از صاحب‌نظران رشد و شکوفایی اقتصادی کشور را تنها در گرو عضویت در سازمان تجارت جهانی و ورود به عرصه اقتصاد و تجارت بین‌الملل می‌دانند. این گروه راه چاره مشکلات اقتصادی کشور را در ورود هر چه سریع‌تر به WTO جستجو می‌کنند و معتقدند توسعه صادرات غیر نفتی در این فضا امکان‌پذیر است.

دولت برای آزادسازی تجاری و انطباق قوانین و مقررات کشور با الزامات سازمان تجارت جهانی انجام داده است.

نتیجه‌گیری

بدون تردید سازمان تجارت جهانی مهم‌ترین نهاد تجاری بین‌المللی است که وظیفه قانون‌گذاری، هدایت، روان‌سازی و نظارت در موضوع تجارت بین‌الملل را بر عهده دارد. تشکیل این سازمان که از نتایج مذاکرات دور اروگوئه است، باعث تحولی عظیم در اقتصاد و تجارت جهانی شد. هم‌اکنون حدود ۹۰ درصد تجارت جهانی در اختیار کشورهای عضو این سازمان است. از این رو کشوری که بخواهد سهمی از این حجم عظیم تجارت داشته باشد باید ضمن عضویت در این سازمان، قوانین خود را نیز با قوانین و مقررات آن تطبیق دهد. کشور ما پس از طی یک دوره نسبتاً طولانی انتظار جهت الحاق، اخیراً به عنوان عضو ناظر در این سازمان پذیرفته شده است. با پذیرش عضویت ناظر کشورمان در WTO ما وارد اولین مرحله از هفت‌خوان عضویت در این سازمان شده‌ایم و تصویب عضویت دائم جمهوری اسلامی در این سازمان مستلزم انجام مذاکرات طولانی و پیچیده است. فرآیند عضویت در این سازمان همانند یک جاده دو طرفه است و کشورها از طریق مذاکره و چانه‌زنی در صدد گرفتن امتیازات بیش‌تر و دادن امتیازات کم‌تر هستند. به این منظور لازم است تیم مذاکره‌کننده ما از افراد خبره و آگاه انتخاب شوند تا ضمن کسب حداکثر منافع برای کشور، از پیامدهای ناگوار الحاق نیز کاسته شود؛ زیرا هیچ کشوری بدون آگاهی از شرایط، قوانین و مقررات سازمان تجارت جهانی، نمی‌تواند با عضویت در این سازمان در پیشبرد اهداف توسعه اقتصادی و تجاری خود موفق باشد.

فرایند عضویت در WTO علاوه بر این که چالش مهم اقتصادی کشور در دهه آینده خواهد بود، عرصه یک مبارزه مهم حقوقی نیز می‌باشد که به مراتب تأثیرگذارتر از مباحث اقتصادی آن است. وجود هزاران صفحه اسناد، قوانین و مقررات مصوب سازمان تجارت جهانی، یک چالش حقوقی مهم در برابر حقوق‌دانان کشور ایجاد کرده است. بیانیه‌های التجزایر تجربه خوبی است تا با به کارگیری حقوق‌دانان و کارشناسان زبده، مقهور توانمندی‌های حقوقی طرف‌های مذاکره نشویم.

بنابراین لازم است با شناخت مناسب از قوانین و مقررات WTO و نظام اقتصاد و تجارت بین‌الملل و تجزیه و تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های فراروی کشور در رویارویی با اقتصاد جهانی، فرایند مذاکرات و الحاق به خوبی مدیریت گردد. بدین منظور لازم است که از همه توانمندی‌های کارشناسان اقتصادی، حقوقی، فنی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی کشور استفاده شود تا منافع کشور در بالاترین حد حفظ شود. از سوی دیگر، این زمان فرصت مناسبی است تا موانع حقوقی و اقتصادی برطرف شده و کشور با آمادگی کامل وارد تعامل با اقتصاد و تجارت جهانی شود.

واقعیت این است که اقتصاد ما در مرز میانی اقتصادهای قوی و ضعیف قرار گرفته است. بدین معنا که اقتصاد کشور از نیمی از کشورهای جهان قوی‌تر و از نیمی دیگر ضعیف‌تر است. در چنین شرایطی عضویت در WTO باعث می‌شود در مواجهه با اقتصادهای ضعیف از فرصت‌های زیادی برخوردار شویم اما در مقابل اقتصادهای قوی با انبوهی از تهدیدها، مدیریت چنین شرایطی بسیار حساس و مهم است. به همان اندازه که برخورد هوشمندانه و عالمانه با این موضوع می‌تواند به مهار تهدیدها منجر شود، اندکی غفلت نیز می‌تواند آثار جبران‌ناپذیری در پی داشته باشد.

به هر روی، ویژگی مهم سازمان تجارت جهانی، آزادسازی تجارت خارجی است. در این فضا کشورهایی که کالای با کیفیت‌تر و ارزان‌تر تولید کنند، بازارهای جهانی را تسخیر خواهند کرد و اگر کشوری کالایی با این ویژگی نداشته باشد، به ناچار باید واردکننده باشد. این نکته بدیهی است که رقابت در شرایط نابرابر، به نفع قوی‌تر خواهد بود. لذا متولیان امر بایستی با اتخاذ سیاست‌های مناسب برای مواجهه با این واقعیت‌ها تمهیدات لازم را اندیشیده و ضمن برنامه‌ریزی دقیق در این باره، برای مواجهه با چالش‌های احتمالی فراروی کشور، خود را آماده کنند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی